

**TƏRBIYƏ TEXNOLOGİYALARI
UPBRINGING TECHNOLOGIES
ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ**

UOT 37.1

İradə Böyükağa qızı Əmirəliyeva

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

<https://orcid.org/0000-0002-3319-7466>

E-mail: amiraliyeva_i@mail.ru

[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(5\).39-42](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(5).39-42)

KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRDƏ MƏNƏVİ MƏDƏNİYYƏTİN FORMALAŞDIRILMASI

İrada Boyukagha Amiraliyeva

leading scientific worker at the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

doctor of philosophy in pedagogy, associate professor

FORMATION OF SPIRITUAL CULTURE IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Ирада Боюкага гызы Амираниева

ведущий научный сотрудник Института Образования Азербайджанской Республики

доктор философии по педагогике, доцент

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Xülasə. Müasir dövr respublikamızda bilikyönlü təhsildən şəxsiyyətyönlü təhsilə keçid özünə yer alıb. Bununla bağlı olaraq təhsilin məzmununun humanistləşdirilməsi önəmli məsələ kimi qarşıda dayanır. Həç də təsadüfi deyildir ki, təlimin və tərbiyənin prinsipləri sırasında təhsilin humanistləşdirilməsi prinsipi xüsusi rola malikdir.

Açar sözlər: *mədəniyyət, mənəvi mədəniyyət, kiçik yaşlı məktəblilər, mənəvi mədəniyyətin formalaşdırılması, şəxsiyyətyönlü təhsil*

Abstract. The modern era has seen a transition from knowledge-oriented education to personality-oriented education in our republic. shows. In this regard, the humanization of the content of education stands out as an important issue. It is not by chance that the principle of humanization of education has a special role among the principles of training and upbringing.

Key words: *culture, spiritual culture, primary school students, formation of spiritual culture, personality-oriented education*

Аннотация. Современная эпоха в нашей республике ознаменовалась переходом от образования, ориентированного на знания, к образованию, ориентированному на личность. В этой связи гуманизация содержания образования выделяется как важный вопрос. Не случайно принцип гуманизации образования играет особую роль среди принципов воспитания и обучения.

Ключевые слова: *культура, духовная культура, младшие школьники, формирование духовной культуры, личностно-ориентированное образование*

Haqqında söz açılan prinsip bir tərəfdən şagirdlərin ideoloji hazırlığına imkan verir, digər tərəfdən isə cəmiyyətin hazırkı inkişaf vəziyyətinə əsaslanaraq fərdin humanitar mədəniyyətinin çox mühüm komponentlərinin formalaşmasını təmin edir. Həmin komponentləri qeyd edək: siyasi və hüquqi mədəniyyət, həyatda öz müqəddəratını

təyin etmə mədəniyyəti, intellektual, əxlaqi, iqtisadi, bədii və fiziki mədəniyyət, iqtisadi mədəniyyət və iş mədəniyyəti, ünsiyyət və ailə münasibətləri mədəniyyəti. Humanitar mədəniyyət, hər şeydən əvvəl bilik mədəniyyətinin, hisslər mədəniyyətinin, ünsiyyət və yaradıcı fəaliyyətin ahəngdarlığı kimi təzahür edir.

Özünün tərəqqisinə və inkişafına nail olmaq istəyən hər bir dövlət etik qaydaların təşəkkül vəziyyəti ilə maraqlanmalı, vətəndaşları arasında dövrün və tarixi şəraitin tələblərinə cavab verən mənəvi mədəniyyəti bərqərar etməli və mənəvi dəyərləri gələcək nəsillərə ötürməlidir. Mənəvi və psixi sağlamlığın qayğısına qalmayan cəmiyyət inkişafdan qala bilər.

Tarixi təcrübədən görünür ki, yeni inkişaf səviyyəsinə keçid həmişə təhsil sisteminin yenidən nəzərdən keçirilməsini və sonradan köklü şəkildə yenilənməsini tələbatə çevirir.

Son vaxtlar təhsilə yeni yanaşmalar əsasında və eyni zamanda şagirdlərin şəxsi inkişafından ötrü yeni texnologiyaların tətbiqinin zəruriliyi ilə əlaqədar geniş elmi müzakirələr cəmiyyətin fərdin mənəvi mədəniyyətinə maraq göstərdiyini əyani şəkildə sübuta yetirir. Mənəvi mədəniyyətə aid aktual problemlər simpoziumlarda, konfranslarda və konqreslərdə müzakirə edilməkdədir.

Şəxsi sosiallaşma mərhələsində olan məktəblilər əslində cəmiyyətdə nisbətən müdafiəsiz və həssas təbəqə sayılır. Formalaşma illərində onlar mənfi təsirlərlə rastlaşırlar. Bu isə, xüsusilə nisbi azadlıq kontekstində özünü büruzə verir. Ümumtəhsil məktəblərində təhsilini başa vuran şəxslər yüksək mənəvi mədəniyyətə yiyələnmiş olmalıdırlar. Bu sahədə ümumtəhsil məktəblərinin pedaqoji kollektivlərinin üzərinə çox mühüm vəzifələr düşür.

İnkişaf edən fərd özünü mürəkkəb sosiomədəni vəziyyətdə hiss edir. “Ona görə ki, o, yeni ideyalar və dəyərlərdən, müxtəlif mədəni formalardan, üslublardan və tendensiyalardan təsirlənir. Odur ki, təhsil sistemi özünü yalnız sosiomədəni normaları və müəyyən edilmiş elmi bilikləri ötürməklə məhdudlaşdırırla bilməz. Onun məqsədi mürəkkəb sosiomədəni mənzərədə hərəkət edə bilən, onun daxilində öz mədəni dəyərlər sistemini kəşf edən və “özünüdərkini” (“kim olduğunuzu müəyyən etdiyiniz konkret inanclar”) həyata keçirə bilən fərdlər yetişdirməkdir” [1].

Məktəblilərin mənəvi mədəniyyətinin inkişafındakı başlıca amillərə aşağıdakıları daxil etmək mümkündür mənəvi mədəniyyətin inkişafına müxtəlif amillərin təsirinin hesaba alınması; dərşdaxili və dərşdənənar fəaliyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqənin mövcudluğu; təlim və fəaliyyətin fərqləndirilməsi; ayrı-ayrı fənlərin təhsilləndirici, tərbiyələndirici və inkişafetdirici im-

kanlarını nəzərə almaqla şagird motivasiyasının inkişaf etdirilməsi.

Orta təhsil sistemi zəruri minimum mənəvi bilikləri və ən başlıcası, özünütəhsili, zəruri məlumatlara yiyələnmək qabiliyyətini və daha yüksək işin səmərəliliyinə nail olmaq üçün fəaliyyətlərini birgə təşkil etmək qabiliyyətini təmin edən didaktik sistemdən faydalanmalıdır.

Müasir təhsilin məqsədi fərdin hərtərəfli inkişafına və humanistləşdirilməsinə yönəlməkdir. Məhz yüksək mənəvi və intellektual cəhətdən inkişaf etmiş şəxsiyyət bəşəriyyətin qlobal problemlərinin - yaxınlaşan ekoloji fəlakətin, siyasi və iqtisadi böhranların, cəmiyyətin mənəvi degradasiyasının və s. həllində yaxından iştirak edə bilər.

Hazırda təhsil sistemimiz humanistləşdirilməyə, təbiət və humanitar elmlərin vəhdətinə əsaslanan yeni təhsil paradigmasının təşəkkülünə üstünlük verir. Bu, əlbəttə ki, paradigmanın idrak komponentini inkar etmir. Bilik, bacarıq və qabiliyyətlər pedaqoji texnologiyanın zəruri hissəsidir, lakin biz affektiv və idrak komponentlərinin bir-birini tamamlamasını məhz bu prioritet sırasında nəzərdən keçiririk. Təhsil texnologiyalarına böyük əhəmiyyət verilir. Lakin bu və ya digər texnologiya müəyyən bir pedaqoji problemi həll etmək üçün sadəcə bir vasitədir və yalnız təsirli olduqda tətbiq olunmalıdır.

Təlim prosesində ayrı-ayrı fənlərin tədrisi prosesində və sinifdənəxaric tədbirlər zamanı aparılan məqsədyönlü, sistemli işlərdən şagirdlərdə mənəvi mədəniyyətin formalaşdırılması baxımından faydalanmaq olar. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dili, həyat bilgisi, musiqi; orta və yuxarı siniflərdə ədəbiyyat, tarix (xüsusən Azərbaycan tarixi), musiqi, və s. fənlər bu imkanları açır. Məsələn,

Azərbaycan dili fənni üzrə: I sinifdə “Ailə və məktəb” bölməsinə daxil olan “Mənim ailəm”, “Babamın hədiyyəsi”, “Ramin və dostları”; “Təhlükədən qorunmaq” bölməsinə daxil olan “Yolda təhlükə”, “Evdə təhlükə” fəsilləri; II sinfin dərşliyindəki “Dostluq”, “Sədaqət”, “Padşah və müəllim”, “Müəllim”, “Canlı saat”, “Məlikməmməd”, “Nəriman Nərimanov”, “Oğuz eli” mövzuları; III sinfin dərşliyindəki “Mərhəmət”, “Məsuliyyət”, “Biz Azərbaycanlıyıq”, “Tarixi abidələr”, “Milli bayramlar”, IV sinfin dərşliyindəki “Dostluğun gücü”, “Özünə inam”, “Qarabağ xanlığı”, “Yaddan çıxmaZ Qarabağ”, “Qarabağ Azərbaycandır!”, “Qəhrəmanlarımızı tanıyaq”, “Vəfalı dost”, “YenilməZ qəhrəmanlar”;

Musiqi fənni üzrə: I sinfin dərslində “Əziz Vətən”, “Bayrağım”, “Gözəl Vətən”, “Azərbaycan rəqsləri”, “Qonaqpərvər dostlar”, “Qəhrəmanlıq nəğməsi”, “Əzizim Vətən”, “Gözəl məkan Azərbaycan”; II sinfin dərslindəki “Vətənpərvər mahnıları”, “Yürüş marşları”, “Təntənəli marşlar”, “Qəhrəmani rəqslər”; 3-cü sinfin dərslindəki Sülhün carçıları, Əziz müəllim, Müstəqil Azərbaycan, El bilir ki, sən mənimsən, Azərbaycan bayrağı, Vətən sağ olsun, IV sinfin dərslindəki “Vətənin seyrinə çağıraram elləri”, “Canım mənim, məmləkətim”;

Həyat bilgisi fənni üzrə: I sinif: “Məktəbim”, “Ailəm”, “Ölkəm”, “Mən azərbaycanlıyam”, “İntizam”, II sinif: Dövlətimiz”, “Sağlam həyat”, “Həm oxşar, həm fərqliyik”, “Nəqliyyatda və yolda”; III sinif: “Hüquqlarımız”, “Müsbət keyfiyyətlərimiz”, “Biz və dostlarımız”, “Milli birlik”, “28 May”; IV sinif: “İnsan sosial varlıq kimi”, “Ailənin cəmiyyətdə rolu”, “Ailə və kollektivdə vəzifələrimiz”, “Mənəvi keyfiyyətlərimiz”, “Mənəvi borc” və s.

IV sinfin Azərbaycan dili dərslində Qarabağ mövzusunda iki mətn həsr edilmişdir: “Yaddan çıxmaZ Qarabağ” və “Qarabağ Azərbaycandır!” Müəllimin köməyiylə şagirdlər belə qənaətə gəlirlər: Qarabağ Azərbaycanın göz bəbəyi, Azərbaycan xalqının şərəfi, namusudur. Qarabağa daxil olan bəzi şəhər və rayonlarımız təxminən 30 il erməni faşist işğalçılarının əlinə keçmişdi. Ermənilər havadarlarının köməyi sayəsində həmin ərazilərdə çox dəhşətli cinayətlər törətmiş, sərvətlərimizi talamış, daşıyıb aparmış, vətəndaşlarımızı öldürmüş, işğalda olan şəhər və rayonları dağıtmış, necə deyirlər: daşı daş üstə qoymamışlar. Müəllimin internet saytındakı “Azərbaycan torpaqlarının işğalı” mövzusunda faydalanmağı və şagirdlərin yaşı nəzərə alınaraq, həmin materialda öz əksini tapmış bir sıra məlumatları onlara çatdırmaq məsləhət bilinir: “1988-ci ildə başlayan gərginlik və sonradan açıq hərbi toqquşmalar nəticəsində 1992-1994-cü illərdə Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsini və ona bitişik 7 rayonu – Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı, Zəngilan, Füzuli, Cəbrayıl, Ağdamı işğal etdi. Bu işğal nəticəsində Azərbaycanın ümumilikdə 20%-ə yaxın ərazisi, on minlərlə kvadrat kilometr torpaq, yüzlərlə yaşayış məntəqəsi nəzarətdən çıxmışdı.

Ermənistanın hərbi təcavüzü respublikanın 17 min kv. km ən məhsuldar torpaqlarının

işğalına, 900 yaşayış məntəqəsinin, 150 000 evin, 7000 ictimai binanın, 693 məktəbin, 855 uşaq bağçasının, 695 tibb müəssisələrinin, 927 kitabxananın, 44 məbədin, 9 məscidin, 473 tarixi abidə, saray və muzeylərin, 40 000 muzey eksponatlarının, 6000 sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin, 2670 km avtomobil yollarının, 160 körpünün, 2300 km su kommunikasiyalarının, 2000 km qaz kommunikasiyalarının, 15 000 km elektrik xətlərinin, 280 000 ha meşələrin, 1 000 000 ha kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaqların və 1 200 km irriqasiya sistemlərinin dağıdılmasına səbəb olmuşdur” (13).

Müəllim eyni zamanda Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində, müharibəsində həlak olmuş, vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş vətəndaşlarımız barədə də məktəblilərə məlumat verir: “Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 20 min nəfər azərbaycanlı həlak olmuş, 100 min nəfər yaralanmış, 50 min nəfər müxtəlif dərəcəli xəsarət alaraq əlil olmuş, 4011 nəfər itkin düşmüşdür. 1 milyona yaxın azərbaycanlı öz tarixi torpaqlarından didərgin salınmışdı. Azərbaycan ərazilərilə yanaşı Ermənistandan da böyük sayda azərbaycanlı əsrlərlə yaşadığı torpaqlarından zorla çıxarılmışdı” (13).

Daha sonra müəllim qələbəmizdən söz açır. Bildirir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Silahlı Qüvvələrimiz düşməninə layiqli cavab verdi. Rəşadətli ordumuz erməni ordusunu darmadağın etdi. Ermənistanla 44 günlük müharibə Azərbaycanın tarixi qələbəsi ilə başa çatdı. Torpaqlarımız geriye qaytarıldı. Sonralar aparılmış antiterror əməliyyatı Qarabağda erməni separatizminə son qoydu. Qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikası süqut etdi, rəhbərləri tutularaq Bakıya gətirildi, həbsxanaya salındı. Məhkəmələri oldu və məhkəmənin hökümü ilə onların bir qisminə ömürlük, bir qisminə 15-20 illik həbs cəzası kəsildi.

30 illik erməni əsarətində olmuş şəhər və kəndlərimizdə neçə illərdir tikinti-abadlıq işləri, tədbirlər həyata keçirilir. Köçkünlər dədə-baba yurdlarına qayıdırlar, onlara yeni mənzillər verilir.

Nəhayət Azərbaycan Ordusu 2020-ci ilin payızında 44 gün davam edən Vətən müharibəsi nəticəsində işğalda olan böyük bir ərazi zolağını azad etdi. 27 sentyabr 2020-ci ildə başlanan və 10 noyabr 2020-ci il tarixli üçtərəfli bəyanatla

baş a çatan bu prosesdə Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Şuşa şəhəri, Hadrut qəsəbəsi, Suqovuşan, həmçinin Ağdam, Kəlbəcər, Laçın rayonları tam və ya qismən azad olundu. Bu torpaqlar 30 ilə yaxın düşmən nəzarətində qalmış, infrastrukturu, iqtisadiyyatı, sosial həyatı tamamilə dağıdılmışdı.

Azərbaycan dövlətinin və xalqının böyük əzmi, modern ordu quruculuğu və beynəlxalq hüquqa əsaslanan mövqeyi nəticəsində azadlıq bərpa edildi. Eyni zamanda, bu tarixi hadisə bütün regionun siyasi xəritəsini dəyişdi, yeni mərhələnin əsasını qoydu.

Son nəticə olaraq bildiririk ki, yuxarıda adları qeyd olunan fənlər üzrə mövzuların tərbiyəvi imkanlarının nəzərə alınması kiçikyaşlı məktəblilərdə mənəvi mədəniyyətin formalaşmasına öz köməyini göstərəcəkdir.

Problemə aktuallığı. Qarabağ mövzusu həmişə aktualdır. Onun hər qarışı Azərbaycan xalqı üçün əzizdir.

Problemə yeniliyi. Məqalədə kiçik yaşlı məktəblilərdə mənəvi mədəniyyətin formalaşdırılması kimi son dərəcə vacib məsələdən söz açılır.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Nurullayeva, Ü., Allahverdiyeva N., Bayramova İ., Xanəliyeva A. Azərbaycan dili (tədris dili): I sinif üçün dərslik. I hissə. –Bakı: CN Poliqraf MMC, –2023. –96 s.
2. İsmayilov R., Nurullayeva Ü., Zahidova Ş., Bayramova İ., Xanəliyeva A. Azərbaycan dili: 2-ci sinif. –Bakı: Təhsil NP MMC, –2021. –104 s.
3. İsmayilov R., Nurullayeva Ü., Zahidova Ş., Bayramova İ., Xanəliyeva A. Azərbaycan dili: 3-cü sinif. –Bakı: Radius MMC, –2022. –104 s.
4. İsmayilov R., Nurullayeva Ü., Zahidova Ş., Bayramova İ., Xanəliyeva A. Azərbaycan dili: 4-cü sinif. –Bakı: Şərq-Qərb, –2023. –112 s.
5. Rəcəbova N., Quliyeva Ş., Əliyeva Z. Musiqi. I sinif üçün. –Bakı: Şərq-Qərb, –2024. –80 s.
6. Rəcəbova N., Quliyeva Ş., Əliyeva Z. Ümumtəhsil məktəblərinin 2-ci sinfi üçün musiqi dərsləri. –Bakı: “Şərq-Qərb” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, –2021, –64 s.
7. Rəcəbova N., Quliyeva Ş., Əliyeva Z. Musiqi. III sinif üçün dərslik. –Bakı: Şərq-Qərb, –2022. –64 s.
8. Rəcəbova N., Quliyeva Ş., Əliyeva Z. Musiqi. IV sinif üçün dərslik. –Bakı: Şərq-Qərb, –2023. –80 s.
9. Yunusov E., Mehdiyeva G, Kazımsadə E., İslamsadə Y., İmanov E., Ələkbərov F. Həyat bilgisi: I sinif üçün dərslik. –Bakı: ÇN Poliqraf MMC, –2023. –80 s.
10. Yunusov E., Mehdiyeva G, Kazımsadə E., İslamsadə Y., İmanov E., Ələkbərov F. Həyat bilgisi: II sinif üçün. –Bakı: Çarşıoğlu MMC, –2024. – 96 s.
11. Yunusov E., Mehdiyeva G, Kazımsadə E., İslamsadə Y., İmanov E., Ələkbərov F. Həyat bilgisi: III sinif üçün. –Bakı: ÇN Poliqraf ARTİ, –2025. –112 s.
12. Nərgiz Cabbarlı, Könül Mahmudova. Həyat bilgisi: 4 sinif üçün. –Bakı: Şərq-Qərb, –2023. –120 s.
13. Azərbaycan torpaqlarının işğalı <https://www.facebook.com/diyall.m.kt.bi/posts/az%C9%99rbaycan-torpaqlar%C4%B1n%C4%B1n-i%C5%9F%C4%9F%C4%B1az%C9%99rbaycan-torpaqlar%C4%B1n%C4%B1n-i%C5%9F%C4%9F%C4%B1-xx-%C9%99srin-sonlar%C4%B1n/2591009614632686/>

Redaksiyaya daxil olub: 31.07.2026